

# PORTRET SAMOTNOŚCI WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA



Na przykładzie wybranych pozycji literackich Michela Houellebecq<sup>1</sup>

*Mgr Dominika Baczyńska – UW WARSZAWA*

Ur. w 1986 r. w Warszawie (Polska). W I. 2005-2011 studia w Instytucie Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich na Wydziale Neofilologii Uniwersytetu Warszawskiego. W I. 2011-2012 studia w Interdyscyplinarnym Podyplomowym Studium Kształcenia Tłumaczy przy Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW. Od października 2012 r. doktorantka w Zakładzie Literatury XX wieku Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Praca badawcza z zakresu literaturoznawstwa dotycząca problematyki współczesnego człowieka. Od 2011 r. prezes i członek Studenckiego Koła Naukowego Juryslingwistów Uniwersytetu Warszawskiego.

## 1. SAMOTNOŚĆ WSPÓŁCZESNEGO CZŁOWIEKA

### 1. Portret i kategorie rozumienia samotności

Współcześnie powszechnym zjawiskiem staje się szeroko rozumiane zagubienie człowieka w świecie. Badacze tego zjawiska dopatrują się powodów zarówno w nad wyraz rozwiniętym indywidualizmie<sup>2</sup> i silnie przejawiających się nawet we współczesnych formach literackich „tendencjach osobowościowych”<sup>3</sup>, konflikcie człowieka z własną

kulturą<sup>4</sup> co stanowi zewnętrzne uwarunkowanie występowania zjawiska oraz z przyczyn wewnętrznych, mianowicie poszukiwań psychoegzystencjalnych<sup>5</sup>. Czynniki te wpływają na wycofanie się do wewnętrznego świata, pogłębianie dystansu wobec wspólnoty, a jednocześnie intensyfikację poczucia tęsknoty „za pełną znaczenia, głęboką intymnością”<sup>6</sup>. Anita Beniśławska zwraca uwagę na zasadniczą perspektywę, według której należy rozpatrywać po-

<sup>1</sup> Artykuł przygotowany na podstawie referatu pt.: „„Możliwość wyspy” i „Cząstki elementarne” Michela Houellebecq portretem samotności współczesnego człowieka”, wygłoszonego na konferencji naukowej „Ku Latoroślom - Samotność”, zorganizowanej przez Interdyscyplinarne Koło Naukowe „Nowoczesne „Kształcenie” działające w ramach Wydziałów Zamiejscowych KUL w Stalowej Woli dnia 20 listopada 2012 r. Tłumaczenie na język angielski: A portrait of solitude of a contemporary human being on the basis of selected compositions of Michel Houellebecq's prose.

<sup>2</sup> Współczesny człowiek bardzo często żyje w samotności niechcianej czy niezawinionej. Indywidualizm doprowadził do sytuacji, że widzimy tylko siebie, swoje wąskie ja, [...]. Dlatego wycofujemy się do świata, który wydaje się bezpieczny. Jedną z przyczyn „plagi samotności” to na pewno indywidualizm i wszystkie jego skrajności, nieumiejętność darowania się, prowizoryczność miłości czy przyjaźni” (Jan Wadowski [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 242).

<sup>3</sup> Agnieszka Gawron o manifestacji indywidualizmu pisarzy poprzez formy autobiograficzne (Agnieszka Gawron [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 34).

<sup>4</sup> „Zewnętrzne uwarunkowania samotności powstają jako rezultat konfliktu człowieka ze współczesną kulturą” (Agnieszka Gawron [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 30).

<sup>5</sup> (Agnieszka Gawron [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 28).

<sup>6</sup> (Anita Beniśławska [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 307).

jęcie samotności, tj. różnicę między samotnością a osamotnieniem<sup>7</sup>.

Wychodząc od definicji samotności, rozumiana jest ona jako: „[...] nieprzyjemny stan psychiczny spowodowany niezadowoleniem z ilości i jakości społecznych i emocjonalnych związków jednostki z innymi ludźmi”<sup>8</sup>. Większość badań na ten temat zasadniczo podsumowują trzy podstawowe kategorie podziału samotności obserwując relacje jednostki z otoczeniem - samotność fizyczna, psychiczna, duchowa<sup>9</sup>. Analizując zaś szerzej przyczyny jej powstawania, można wyodrębnić poszczególne – bardziej precyzyjne – płaszczyzny. Przykładowy podział Doroty Ruszkiewicz<sup>10</sup> skupia się na czternastu wariantach samotności:

- społeczna (fizyczna)
- psychiczna
- stan moralnej samotności
- erotyczna
- kulturowa
- metafizyczna
- epistemologiczna
- w komunikacji międzyludzkiej
- etyczna (moralna)
- intrapersonalna
- egzystencjalna
- religijna
- jawna
- ukryta.

Powyższy podział zdaje się komunikować, w jakich przestrzeniach życia współczesny człowiek upatruje źródeł swoich lęków, zagubienia w dobie dostępu do informacji wobec niemożności znalezienia drogowskazów moralnych, duchowych,

czy też poznawczych. Zdezorientowany i przerażony, człowiek boleśnie odczuwa swoją samotność nawet w tłumie jemu podobnych, bez względu na szerokość geograficzną<sup>11</sup>. Ogólnodostępność mediów powoduje wprost proporcjonalne zjawisko stresu informacyjnego<sup>12</sup>. Paradoksalnie, w dobie postindustrializmu człowiek zmuszony do życia poza ramą swojej cywilizacji pozostaje bezradny, a jednocześnie nie czuje się naturalnie w jej otoczeniu.

## 2. Różnica między samotnością a osamotnieniem

Literatura specjalistyczna z zakresu psychologii, socjologii, jak również filozofii zgodnie wskazuje na rozdzielność samotności i osamotnienia jako dwóch osobnych zjawisk emocjonalno-bhawioralnych człowieka. Jolanta Twardowska ujmując problem następująco: „Można powiedzieć, że osamotnienie to samotność, która wymknęła się spod kontroli, jest to karykatura samotności, wewnętrzne cierpienie. Samotni dojrzewają, osamotnieni marnieją”<sup>13</sup>. Podobnie jak samotność, osamotnienie również wydaje się być wielopoziomową strukturą:

- osamotnienie w małżeństwie;
- osamotnienie w rodzinie;
- osamotnienie w sytuacji pracy;
- osamotnienie w instytucjach oświatowych;
- osamotnienie w instytucjach opiekuńczych;
- osamotnienie w miejscu zamieszkania;
- osamotnienie towarzyskie;
- osamotnienie w tłumie;
- osamotnienie bezdomnego;

<sup>7</sup> Ibidem, s. 307.

<sup>8</sup> (Rembowski [w:] Twardowska 2005: 30).

<sup>9</sup> (Anna Latawiec [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 83-92).

<sup>10</sup> (Ruszkiewicz 2008: 29-42).

<sup>11</sup> (Ruszkiewicz 2008: 48).

<sup>12</sup> (Dołęga 2003: 12).

<sup>13</sup> (Twardowska 2005: 31).

- osamotnienie w miejscach nowych;
- osamotnienie emigranta;
- osamotnienie wobec aktualnej kultury i cywilizacji;
- osamotnienie wobec czasu historycznego;
- osamotnienie wobec oficjalnych doktryn i ideologii;
- osamotnienie wobec przyrody;
- osamotnienie wobec kataklizmów;
- osamotnienie wobec własnej biografii;
- osamotnienie w podejmowaniu decyzji
- osamotnienie wobec Boga;
- osamotnienie wobec śmierci;
- osamotnienie wobec śmierci bliskich;
- osamotnienie w obliczu innych sytuacji trudnych;
- osamotnienie wobec przemian globalnych;
- osamotnienie wobec sukcesu;
- osamotnienie twórców;
- osamotnienie indywidualistów;
- osamotnienie „innych”;
- osamotnienie przestępców;
- osamotnienie żyjących samotnie;
- osamotnienie płci;
- osamotnienie wobec samego siebie;
- osamotnienie samobójcy;
- osamotnienie dziecka, osamotnienie w młodości, osamotnienie dorosłego oraz osamotnienie osoby starszej;
- osamotnienie w radości i osamotnienie w smutku<sup>14</sup>.

Na podstawie podziałów Doroty Ruskiewicz i Elżbiety Dubas zauważyć można, że poczucie osamotnienia może mieć nieco obszerniejszy podział ze względu na fragmentaryczność przestrzeni życia, których dotyczy lub przez które jest charakteryzowane, takich jak relacje międzyludzkie, związki, płciowość człowieka albo odczucia wobec siebie i wobec otoczenia. Samotność zazwyczaj postrzegana jest

w kategoriach bardziej ogólnych - np. sfery psychicznej człowieka lub przestrzeni jego poczucia intymności.

Wielość prywatnych sfer, w jakich upatrywać możemy lęków i najgłębszych słabości człowieka być może jest pewną wykładnią błędów, jakie sam popełnił by dopuścić do izolacji ze wszystkim, co go bezpośrednio dotyczy i dać tak nieszczerliwy portret naszych czasów. Wobec licznych wyników obserwacji specjalistów zastanawiające pozostają skutki, jakich można się spodziewać przy takiej destrukcji naturalnego poczucia przynależności do wspólnoty.

### 3. Konsekwencje i zagrożenia

Zaburzenie podstawowych funkcji istnienia jednostki w otaczającym ją środowisku, jak choćby zaburzenie poczucia przynależności do grupy, może wywrzeć bardzo negatywny wpływ na jej zdrowie psychiczne, a nawet prowadzić do fizycznego wyniszczenia. Michel Houellebecq zdawkowo maluje bardzo realistyczny obraz osamotnionej postaci: „Starzejących się samotnie mężczyzn nie ma co żałować. Piją podłe wino, zasypiają i śmierdzi im z ust; potem budzą się i zaczynają wszystko do nowa; dość szybko umierają. Starzejące się samotnie kobiety łykają środki uspokajające, ćwiczą jogę, chodzą do psychologów; żyją do późnej starości i bardzo cierpią”<sup>15</sup>. Literacka wizja Houellebecq znajduje również swe odzwierciedlenie w wynikach badań naukowych, w których wielokrotnie podkreśla się, iż podatność jednostki na jej izolację emocjonalną może skutkować chorobami somatycznymi, psychosomatycznymi i psychicznymi – nawet aktami samodestrukcji<sup>16</sup>.

<sup>14</sup> Skrzypczak za prof. nadzw. dr hab. Elżbietą Dubas (Józef Skrzypczak [w:] Twardowska 2005: 16-19).

<sup>15</sup> (Houellebecq 2011: 157).

<sup>16</sup> (Brunon Hołyst [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 279).

Profesor nauk prawnych, Brunon Hołyst opierając się na badaniach J. G. McGrew na temat współczesnych zagrożeń dla norm społecznych na przykładzie Stanów Zjednoczonych, wskazuje na takie czynniki spadku więzi i społecznego wsparcia, jak hiperindywidualizm, materializm, kult sukcesu (chorobę określaną „sukcesizmem”)<sup>17</sup>. Pierwszy z wymienionych, hiperindywidualizm, uważany jest za czynnik równoznaczny ze społecznym atomizmem lub monadyzmem zagrażającym samym podstawom zjawiska więzi międzyludzkich, przynależności oraz wspólnoty. Jako inne pokrewne zjawiska prof. Hołyst za Melvinem Seemanem<sup>18</sup> wskazuje wyobcowanie i pięć wymiarów alienacji:

- poczucie anomii
- poczucie bezsilności,
- poczucie bezsensu,
- poczucie izolacji,
- poczucie samowyobcowania<sup>19</sup>.

Jeśli na skutek zbyt częstych sprzecznych reakcji społecznych i anomii podmiot utraci wiarę w wartości, jakie oferuje mu społeczeństwo, pojawia się ogólne poczucie bezsensu, braku jakichkolwiek wartości co ostatecznie może doprowadzić do podjęcia zamachu samobójczego<sup>20</sup>. Zanim jednak dojdzie do tak drastycznej reakcji na wewnętrzne cierpienie jednostki, Dorota Ruszkiewicz wskazuje na dezintegrację osobowości, alienację samego siebie,

wstyd, poczucie winy, brak zaufania, ból i towarzyskie odrzucenie jako możliwe konsekwencje przedłużającego się osamotnienia. Chroniczny stan ten może uruchomić w nas mechanizmy obronne mające na celu zniesienie cierpienia: mechanizm zaprzeczenia, tłumienia, wyparcia, uzależnienia. Dr Renata Stefańska-Klar, wykładowca Uniwersytetu Śląskiego<sup>21</sup>, określa to zachowanie jako ogólnie pojętą ucieczkę człowieka w świat nierzeczywisty<sup>22</sup>, a Ruszkiewicz mówi o patologii samotniczego stylu funkcjonowania<sup>23</sup>.

Andrzej Jastrzębski powołując się na liczne badania krakowskiego psychiatry-humanisty prof. Antoniego Kępińskiego bada samotność i nazywa ją „śmiercią społeczną<sup>24</sup>”. Zdaniem prof. Kępińskiego sam lęk przed samotnością nierzadko porównuje się do lęku przed śmiercią. Samotność, podobnie jak śmierć, jest nieodzownym elementem życia człowieka, zarówno jedna, jak i druga powoduje w nim wewnętrzny konflikt, reakcję zaprzeczenia, a lęk przed nimi świadczy o ich obcości, niemniej jednak „samotność (alienacja) jest sprzeczna z naturą człowieka i w ogóle wszystkich istot żywych”<sup>25</sup>.

## 2. OBRAZ LUDZKOŚCI OCZAMI MICHELA HOUELLEBECQ

### 1. „Cząstki elementarne” (1998)

Przez wprowadzenie w fizyce, w latach 1930 – 1935<sup>26</sup>, pojęcia cząstek elementar-

<sup>17</sup> McGrew, J. (2000) *Samotność. Studium psychologiczne i filozoficzne*. Warszawa, Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej.

<sup>18</sup> (Domeracki; Tyburski 2006: 281).

<sup>19</sup> Ibidem.

<sup>20</sup> Ibidem.

<sup>21</sup> [Zakład Edukacji Humanistycznej i Nauk Pomocniczych Pedagogiki] – od autora.

<sup>22</sup> „człowiek ucieka w świat nierzeczywisty” (Ruszkiewicz 2008: 45).

<sup>23</sup> Ibidem, str. 45-46.

<sup>24</sup> (Domeracki; Tyburski 2006: 307).

<sup>25</sup> (Kępiński [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 15).

<sup>26</sup> (Pierzchalska 1972: 299).

nych rozumiano podstawę budowy całej materii. Dział fizyki cząstek elementarnych ma za zadanie badania dotyczące cząstek atomowych oraz oddziaływań zachodzących między nimi. Jak współcześnie wiadomo, naukowcy udowodnili, że nawet obiekty elementarne składają się z bardziej fundamentalnych cząstek<sup>27</sup>. Jednak do tych samych elementów – elektronu, protonu, neutronu i kwantu pola elektromagnetycznego (fotonu) – wciąż niezmiennie stosowana jest nazwa cząstek elementarnych. Podobnie istota ludzka składa się z wielu drobniejszych elementów, a jednak traktuje siebie jako podstawę, początek i punkt wyjścia swojej autorefleksji.

Podobnie jak „każdej cząstce elementarnej można w drodze doświadczalnej przypisać określony zestaw liczb kwantowych, które ją jednoznacznie charakteryzują”<sup>28</sup>, oraz rozróżniwszy (4) dokładne klasyfikacje oddziaływań między nimi (w kolejności od najsilniejszych: oddziaływania silne, elektromagnetyczne, słabe, grawitacyjne<sup>29</sup>), Michel Houellebecq na przykładzie losów dwóch wychowywanych oddzielnie przyrodnych braci, Michela Djerzinskiego i Bruna Clémenta, ich emocji i więzi z otoczeniem, przedstawia w *Cząstkach elementarnych* obraz dwóch zupełnie różnych mikroświatów. Co więcej, na przykładzie ich relacji ze światem, podkreśla subiektywizm istoty ludzkiej, której sposób postrzegania otoczenia zaczyna się i kończy na jej własnym doświadczeniu życiowym – staje się ono fundamentalnym elementem odbioru rzeczywistości. „Własności i charakterystyczne cechy oddziaływania cząstek elementarnych jako najmniejszych cząstek

materii powinny warunkować własność całej materii”<sup>30</sup>. Za pomocą metafory fizyki cząstek elementarnych Houellebecq podkreśla indywidualizm i egocentryzm, które stały się jednym z wirusów choroby współczesności, jaką jest samotność oraz będących jej konsekwencją przemian w strukturze społecznej. Metaforyczna może być potrzeba erotyzmu człowieka i konsekwencja tych „oddziaływań” jednostki w postaci przemian obyczajowych społeczeństwa francuskiego lat sześćdziesiątych. Również metaforyczne może być poczucie frustracji jednostek i ich oddziaływanie na społeczeństwo, które przestaje traktować wspólnotę, więzy rodzinne i społeczne jako nadrzędne wobec potrzeb indywidualnych.

Granicząca z obłądem samotność braci zdaje się być głównym bohaterem narracji. Już w prologu autor zaznacza jej autorytarną wszechobecność i skutki: „[...] na ludzi z jego pokolenia często czyhała nędza, poza tym spędzali życie w samotności i goryczy. Uczucia miłości, czułości i braterstwa właściwie przestały istnieć; we wzajemnych kontaktach jego rówieśnicy najczęściej przejawiali obojętność na los drugiego człowieka, a nawet okazywali okrucieństwo”<sup>31</sup>. Mimo iż *Cząstki elementarne* uchodzą za rozprawę z hippisowską utopią pokolenia ‘68 we Francji, jej wydźwięk pozostaje uniwersalny dla współczesnego społeczeństwa nastawionego na zaspokajanie przyjemności, tragiczne w swych skutkach zarówno z perspektywy indywidualnej: „– Kochałam życie – dodała. – Kochałam życie, byłam z natury osobą wrażliwą i czułą [...]. Coś poszło nie tak; nie rozumiem dokładnie co, ale coś

<sup>27</sup> (Llewellyn; Tipler 2011: 562).

<sup>28</sup> (Pierzchalska 1972: 298).

<sup>29</sup> (Llewellyn; Tipler 2011: 571).

<sup>30</sup> (Pierzchalska 1972: 300).

<sup>31</sup> (Houellebecq 2011: 5).

źle się potoczyło w moim życiu”<sup>32</sup>, jak i na płaszczyźnie ogólnospołecznej: „W tych samych latach, w których on<sup>33</sup> próbował bezskutecznie włączyć się w bieg życia, społeczeństwa zachodnie nieuchronnie skłaniały się ku rzeczom mrocznym. Tamtego lata, w 1976 roku, było już oczywiste, że to wszystko źle się skończy. Zachód miała wkrótce opanować przemoc fizyczna – pochodna pożądanego – najdoskonalszy przejaw indywidualizacji jednostki”<sup>34</sup>.

Obok szerokiej krytyki wolnej miłości, kultu rozrywki i indywidualizmu społecznego oraz środowiska lewicy i ustanowionego przez nią niepisane go dyskursu politycznej poprawności, Houellebecq grubą kreską podkreśla efekty rewolucji obyczajowej we Francji w postaci moralnego rozpasania. Odpowiedzią autora na ten stan rzeczywistości jest jego bohater – wybitny biolog molekularny, Michel Djerzinski, który poprzez swą pracę badawczą znajduje lekarstwo na choroby cywilizacji, wymyślając pozapłciową metodę rozmnażania, w wyniku której powstanie nowa rasa ludzi o identycznym kodzie genetycznym. Celem byłoby wyeliminowanie popędu seksualnego, płci i indywidualizmu – przyczyniła: „[...] ludzkość ma zniknąć; ludzkość ma dać początek nowemu gatunkowi, pozbawionemu płci i nieśmiertelnemu, który przezwycięży problem indywidualizmu, rozłąki i troski o przyszłość”<sup>35</sup>. W ten sposób *Cząstki elementarne* dały początek dalszej wizji rozwoju naszej cywilizacji i jej schyłku, wątku szerzej rozwiniętego w kolejnej powieści francuskiego pisarza, *Możliwości wyspy*.

<sup>32</sup> (Houellebecq 2011: 167).

<sup>33</sup> [Bruno] – od autora.

<sup>34</sup> (Houellebecq 2011: 173).

<sup>35</sup> (Houellebecq 2011: 355).

<sup>36</sup> (Houellebecq 2011: 9).

## 2. „Możliwość wyspy” (2005)

W obu pozycjach będących przedmiotem niniejszej analizy, ciężko jest wskazać na wyraźnie pozytywny wydźwięk lub choćby nadzieję na lepszy obraz istnienia rodzaju ludzkiego. Michel Houellebecq zdaje się jednoznacznie wyczerpywać moc twórczą człowieka. We wstępie do *Możliwości wyspy* nie pozostawia czytelnikowi wątpliwości co do obrazu bohaterów: „Moje aktualne wcielenie się zużywa; nie sądzę, by długo jeszcze trwało. Wiem, że w przyszłym wcieleniu spotkam się z moim towarzyszem, psem Foksem. [...] nie mamy już tak naprawdę żadnego celu; radości istoty ludzkiej są nam nieznane, jej cierpienia natomiast nie mogą nas dotknąć. Nocami nie drżymy ani z trwogi, ani z ekstazy; jednak żyjemy, przemierzamy życie bez radości i bez tajemnic, czas nam mija szybko”<sup>36</sup>.

Ludzkość w oczach Houellebecqa skazana jest na odejście od fizycznego kontaktu, także miłości; porozumiewa się wirtualnie i jest samowystarczalna. To co z niej pozostaje, w komentarzu genetycznego kontynuatora głównego bohatera – Daniela1, Daniela24, jest tylko miernym i wątlwym echem jej dawnej świetności:

Popatrz na te drobne istoty, które ruszają się w oddali, popatrz. To ludzie.

W zmierzchającym świetle obserwuję bez żalu zanikanie gatunku. [...] Nie odczuwam dla nich żadnej litości, nie mam też żadnego poczucia wspólnoty z nimi, uważam ich jedynie za małpy nieco bardziej inteligentne i z tego powodu bardziej niebezpieczne. [...]

Nigdy też nie brałem pod uwagę, by połączyć się z kobietą ich gatunku. Bariera międzygatunkowa, która na ogół ma charakter terytorialny u kręgowców i roślin, u wyższych kręgowców staje się przede wszystkim behawioralna<sup>37</sup>.

Jakkolwiek kontrowersyjna jest cyniczna krytyka Houellebecqa zachodniej cywilizacji, interesująca wydaje się alternatywna mutacja gatunku ludzkiego – powstanie neoludzi – nieukończenie odtwarzalnych genetycznie zmodyfikowanych kopii nam współczesnych. Wśród wielowątkowych historii bohaterów, Daniela24 i Daniela25 – genetycznego przedłużenia życia Daniela1, poznajemy gatunek zubożały emocjonalnie i intelektualnie, wegetujący głównie w przestrzeni cyberświadomości. Jego przedstawiciele nie utrzymują realnego kontaktu z pozostałymi członkami społeczeństwa, pozbawieni są uczuć skrajnych, tak pozytywnych jak i negatywnych, przez co pozostają w mentalnej apatii. Czas spędzają na kontemplacji samych siebie oraz czytaniu spisanych świadectw ich genetycznych poprzedników.

Podobnie jak wizja całego gatunku zmierza ku samozagładzie, również świadectwo życia głównego bohatera – Daniela1 znajduje swój koniec w akcie samobójczym. Ma on zauważyć na koniec: „Zapewne byłem ostatnim człowiekiem swojego pokolenia, który kochał siebie wystarczająco niewiele,

aby pokochać kogoś innego”. W obu wspomnianych książkach gatunek ludzki zostaje ostatecznie unicestwiony w formie, w jakiej jest nam współcześnie znany, a przez swój obraz rzeczywistości wskazane w analizie pozycje Michela Houellebecqa są literackim ucieleśnieniem współczesnych definicji samotności.

## WNIOSKI

Samotność jako znak rozpoznawczy naszych czasów<sup>38</sup> jest zjawiskiem powstałym poprzez konflikt<sup>39</sup> człowieka z otoczeniem. Rozpaczliwe poszukiwania miłości bohaterów Michela Houellebecqa są jednocześnie wołaniem o pomoc wobec ich wewnętrznej tragedii – lekarstwem<sup>40</sup> w chorobie, jak i odpowiedzią na pytanie, jakie stawia przed człowiekiem współczesne poczucie pustki w świecie. W czasach stopniowej dehumanizacji większości sfer życia, postępującej alienacji tak sprzecznej z ludzką naturą, potrzeba miłości jako wrodzonego instynktu jest jak encyklopedyczna cecha cząstek elementarnych: „oddziaływaniu grawitacji podlegają wszystkie rodzaje cząstek elementarnych i jakkolwiek jest ono bardzo słabe, dla niezwykle małych odległości [...] efekty pola grawitacyjnego mogą odgrywać decydującą rolę i radykalnie zmienić pojęcia o naturze cząstek elementarnych”<sup>41</sup>.

Czy zatem nieuzasadniony jest historyczny pesymizm francuskiego autora,

<sup>37</sup> (Houellebecq 2011: 23).

<sup>38</sup> „signum temporis współczesności” – o czym mówi Domeracki (Domeracki; Tyburski 2006: 15).

<sup>39</sup> Gdyż jak na zasadzie kontrastu pisze Ruszkiewicz: „Dobra samotność nie przygnębia nas i nie zamyka na innych ludzi. Tak naprawdę możliwa jest ona właśnie wtedy, gdy mamy serdeczne i szczerze więzi z otoczeniem” (Ruszkiewicz 2008: 19).

<sup>40</sup> „Lekarstwem na samotność kulturową wydaje się, według Ericha Fromma, miłość” (Benisławska [w:] Domeracki; Tyburski 2006: 388).

<sup>41</sup> (Pierzchalska 1972: 304).

kiedy nawet urbanistyka i architektura naszego otoczenia utrudnia tworzenie układów personalnych? „Coraz częściej dostrzega się rolę przestrzeni, urbanistyki i architektury w tworzeniu układów interpersonalnych. Mieszkańcy wielkich blokowisk, mimo bliskości fizycznej, są często całkowicie izolowani: Za drzwiami zamkniętymi na trzy zamki toczy się życie, które jest niedostępne dla innych. Ludzie mieszkają obok siebie dziesiątki lat, a mimo to nie znają swoich twarzy, nie znają nawet swoich masek”<sup>42</sup>. Ponownie stosując się do metafory Houellebecq’a z dziedziny fizyki cząstek elementarnych należy podkreślić, że: „każda siła w przyrodzie jest wynikiem jednego z czterech oddziaływań fundamentalnych [...]. Cząstka podlega danemu oddziaływaniu fundamentalnemu, jeśli ma ładunek związany z tym oddziaływaniem”<sup>43</sup>.

Naturalnie samotność ma również swoje pozytywne<sup>44</sup> cechy: „samotność pozytywna, pożądana, wybrana i chcianna jest źródłem wewnętrznego bogactwa i obfitych owoców artystycznych, literackich, wynalazczych, mistycznych. Wielkie dzieła na ogół dojrzewają w samotności”<sup>45</sup>. Nie zawsze musi być postrzegana wyłącznie jako choroba – jak twierdził Czesław Miłosz „Samotność jednak może też być „mistrzynią mędrców””<sup>46</sup>. Bezsprzecznie do pewnego stopnia jest elementem konstruktywnym<sup>47</sup>, powinna służyć zgłębianiu wła-

snego wnętrza po to, by lepiej współistnieć w swoim środowisku i wspólnocie, do której się przynależy. Każdy z nas jest niepowtarzalną wyspą, ale możemy również funkcjonować w archipelagu.

#### STRESZCZENIE

Celem artykułu jest zarys portretu współczesnego człowieka na przykładzie wybranych tekstów prozy Michela Houellebecq’a, jak również wykazanie podstawowych cech zjawiska samotności, osamotnienia i jego konsekwencji. Praca została przygotowana na podstawie analizy materiałów socjologicznych, psychologicznych i filozoficznych, m.in. w oparciu o prace badawcze zebrane w interdyscyplinarnym studium pod redakcją Piotra Domerackiego i Włodzimierza Tyburskiego *Zrozumieć samotność* – w szczególności wyróżniono tekst Anny Latawiec z zakresu filozofii samotności, oraz traktujące o samotności teksty w ujęciu psychologicznym autorstwa Zofii Dołęgi, Brunona Hołysta, Andrzeja Jastrzębskiego wraz z teologicznym spojrzeniem na samotność Anity Beniśławskiej. W końcowej części pracy scharakteryzowano przyczyny samotności bohaterów *Cząstek elementarnych*, podjęto próbę ukazania fizycznej teorii cząstek elementarnych jako metafory istoty ludzkiej oraz wykazano konsekwencje ludzkiej samotności w *Możliwości wyspy*. Za ilustrację przedstawionej problematyki podaje się fragmenty cytatów z *Możliwości wyspy* i *Cząstek elementarnych*.

<sup>42</sup> (Ruszkiewicz 2008: 25).

<sup>43</sup> (Llewellyn; Tipler 2011: 571).

<sup>44</sup> Ruszkiewicz o „dobrej samotności” (Ruszkiewicz 2008: 19).

<sup>45</sup> (Ruszkiewicz 2008: 18).

<sup>46</sup> Podaję za Wadowskim: (Domeracki; Tyburski 2006: 240).

<sup>47</sup> „Samotność jest elementem konstruktywnym każdej istoty ludzkiej i tym samym stanowi część jej kondycji” (Ruszkiewicz 2008: 18).

<sup>48</sup> To understand the solitude - autor.



**SUMMARY**

The aim of the paper is to provide a portrait of a contemporary human being based on the selected compositions of Michel Houellebecq's prose and also to depict the fundamental role and features of the phenomenon of solitude and loneliness. This work has been particularly prepared on the material of such disciplines as sociology, psychology and philosophy. The remarkable emphasis has been given to the compilation of researches in Piotr Domeracki's and Włodzimierz Tyburski's publication *Zrozumieć samotność*<sup>48</sup>, including especially Anna Latawiec's philosophical approach, psychological aspects of loneliness and solitude of Zofia Dołęga, Brunon Hołyst, Andrzej Jastrzębski together with Anita Benisławska's theological interpretation of loneliness. Secondly, the fundamental causes of human solitude has been illustrated in *Atomised* providing the metaphor of a human being in comparison to an elementary particle. Final part of the paper is focused on the consequences of human choices and loneliness in *The Possibility of an Island*. Both sections include the set of selected examples of *The Possibility of an Island* and *Atomised*.

**BIBLIOGRAFIA***Literatura podmiotu*

Houellebecq, Michel (2011) *Cząstki elementarne*. Warszawa, Wydawnictwo W.A.B.

Houellebecq, Michel (2011) *Możliwość wyspy*. Warszawa, Wydawnictwo W.A.B.

Llewellyn, Ralph A.; Tipler, Paul A. (2011) *Fizyka współczesna*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN; str. 561-611.

Pierzchalska, Barbara (1972) *Encyklopedia fizyki*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN; str. 298-304.

*Literatura przedmiotu*

Czarnecka, Julita (2011) *Wielkomiejscy single*. Warszawa, Wydawnictwo Poltext.

Dołęga, Zofia (2003) *Samotność młodości - analiza teoretyczna i studia empiryczne*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Domeracki, Piotr; Tyburski, Włodzimierz (2006) *Zrozumieć samotność: studium interdyscyplinarne*. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Gawęcka, Mirosława (2004) *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*. Toruń, Wydawnictwo MADO.

Kruczyński, Wojciech (2005) *Wirus samotności*. Kraków, Prószyński i S-ka.

Mastalski, Janusz (2007) *Samotność globalnego nastolatka*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Papieskiej Akademii Teologicznej.

Ruszkiewicz, Dorota (2008) *Życie w pojedynkę: ucieczka od rodziny czy znak naszych czasów?* Łódź, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

Szyszkowska, Maria (1998) *Samotność i osamotnienie*. Warszawa, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.

Twardowska, Jolanta (2005) *Przeciw samotności*. Poznań, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Wasilewska, Katarzyna Maria (2010) *Samotność młodości*. Bydgoszcz, Wydawnictwo Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej.